

Микола Криловець

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються сучасні технології економіко-географічної підготовки майбутніх учителів географії. Привертається увага до формування економічного мислення майбутніх учителів географії, конкретизуються його складові та критерії. Деталізуються форми та методи його формування. Узагальнюються можливості навчальних курсів щодо підготовки майбутніх учителів до викладання географії.

Ключові слова: економіко-географічна підготовка, технології, географія.

Заплановані в Україні соціальні перетворення, їх масштабність потребують відповідного рівня економічної освіти і культури громадян, яка є синтезом минулого та нинішнього досвіду поколінь, включає в себе перспективні потреби та мету майбутнього розвитку держави. Настав час, коли органам освіти необхідно привести процес навчання у відповідність до нових вимог суспільства, наповнити його змістом, не лише співзвучним із сьогоденними реаліями економіки, але і спрямованим на випереджуюче реагування на зміни потреб суспільства.

Дослідження проблем економічної освіти та виховання у вищих закладах України переконують у тому, що за останні роки була проведена робота з ініціації, вдосконалення та поглиблення економічної освіти студентів [1]. У процесі викладання економіко-географічних дисциплін викладачам необхідно розвивати у студентів економічне мислення. Це і є процес накопичення і розвитку економічних знань, який завершується формуванням певних економічних переконань, поглядів на економічну дійсність.

Економічне мислення майбутніх фахівців має бути тісно пов'язане з економічною свідомістю, оскільки процес мислення неможливо відокремити від свідомості. Свідомість включає в себе не тільки знання процесів і явищ, але й відношення до них. Економічна свідомість має бути складовою економічного мислення і формуватися у процесі економічного навчання і виховання.

Щоб якомога повніше сформувані економічне мислення майбутніх учителів географії, необхідно систематизувати економічні знання: методологічні, теоретичні (економічні закони, поняття, загальні питання економіки), емпіричні (конкретні відомості про економіку України, її районів, про розвиток у вільних економічних зонах, у галузях народного господарства, територіально-виробничих комплексах, економічний

розвиток різних типів країн тощо), а також уміння (аналізувати статистичні показники, складати економіко-географічну характеристику підприємства, пояснювати вплив різноманітних факторів на розміщення продуктивних сил) [2; 3].

Сучасне економічне мислення має базуватися на двох критеріях – науковості й об'єктивності. Ці критерії рівноцінні і тісно взаємопов'язані. Науковість визначається ступенем урахування економічних законів у практичній діяльності. Багато є відомостей про негативні наслідки у плануванні, в організації виробництва і праці, які вплинули на свідомість людей, призвели до бюрократизму, з одного боку, і соціальної пасивності суспільства – з іншого. Отже, кожна людина в нинішній час повинна не тільки володіти певною сумою економічних знань, а й уміло і своєчасно їх використовувати у своїй діяльності.

Інший критерій – об'єктивність – є результатом аналізу досягнень і резервів соціально-економічного розвитку суспільства. Завдання економічної науки – дати конкретні відповіді на питання, що ставить суспільство.

При виборі засобів, форм, методів формування елементів економічного мислення необхідно враховувати взаємозв'язок економічних, економіко-географічних, соціально-політичних явищ в економічній підготовці майбутніх учителів географії. Також слід урахувати, що економічна спрямованість має пронизувати всі вузівські географічні дисципліни, зокрема: картографію, географію ґрунтів, географію населення, основи промисловості, сільського господарства і транспорту, а особливо економічну і соціальну географію України, економічну і соціальну географію зарубіжних країн.

Майбутніх учителів географії потрібно навчити прийомів активізації пізнавального інтересу школярів до економічних знань і забезпечення позитивного емоційного ставлення до них, оскільки у процесі вивчення географії учні нерідко важко засвоюють соціально-економічні та економіко-географічні поняття. Досить часто учні дають достатньо точне визначення поняття, але не можуть розкрити його суть, наприклад, зміщують такі економічні поняття, як концентрація і спеціалізація. Тому при формуванні економічних понять в учнів студентам під час педагогічної практики у школі необхідно спиратися не тільки на інтелектуальний бік свідомості, а й на чуття, потрібне чітке образне пояснення навчального матеріалу із застосуванням таблиць, схем, інших засобів наочності, які б допомогли розкрити зміст абстрактних економічних знань [1].

Також студентів необхідно навчити використовувати в навчально-виховному процесі урядові документи, місцевий краснавчий матеріал, дані періодичної преси, матеріали екскурсій, фрагменти телепередач тощо.

Для формування елементів економічного мислення студентам під час

лекцій і практичних робіт необхідно давати аналіз наслідків безгосподарності, щоб виробити непримириме ставлення до її проявів, знайомити з новими технологіями, сучасними механізмами, напрямками науково-технічного прогресу та їх перевагами. Важливими прийомами формування елементів економічного мислення студентів-географів є екскурсії на різноманітні підприємства під час виїзної тривалої практики з економіко-географічних дисциплін на третьому курсі, дидактичні ігри, які дозволяють моделювати різноманітні ситуації.

Практика застосування ділових ігор на практичних заняттях з економіко-географічних дисциплін показує, що вони: є стимулятором творчої уяви і нестандартного мислення; формують активну, мобільну особистість, що вміє відстоювати свої позиції, свою точку зору; сприяє перетворенню теоретичних знань у переконання; розвиває економічне мислення і культуру; сприяє розвитку стійкого інтересу до економічного аналізу навколишньої дійсності; є колективною формою організації студентів, розвиває співпрацю, змагання.

Досить ефективні такі форми організації навчального процесу, як семінари, конференції, зустрічі з відомими економістами, державними діячами, народними депутатами, лідерами партій, на яких студенти вчать вирішувати економічні задачі, аналізувати проблеми, мають змогу брати участь у конкретних справах [4; 5].

Економічна і соціальна географія – одна з дисциплін, що не тільки формує світогляд студентів, а й дає елементи економічної підготовки. Вона займає важливе місце в загальнонауковій і професійній підготовці майбутніх учителів-географів.

Студенти мають отримати чіткі уявлення і поняття про такі важливі наукові категорії, як географічний (територіальний) поділ праці, територіальна організація продуктивних сил, єдиний народногосподарський комплекс та його галузева і територіальна структура, економічне районування, закономірності, принципи, фактори й умови розміщення продуктивних сил у межах різних політичних систем тощо.

Курсу економічної і соціальної географії передують два курси – «Географія населення» та «Основи промислового і сільськогосподарського виробництва». Тому в процесі навчання географії закріплюються багато понять економічного спрямування: продуктивність праці, ефективність виробництва та умови її підвищення, форми організації виробництва – спеціалізація, концентрація, кооперування, комбінування та ін. Майбутньому вчителю географії потрібні економічні знання, оскільки економічна освіта учнів через предмет географії є важливим фактором навчання, виховання учнів і підготовки їх до трудової діяльності в різноманітних галузях народногосподарського комплексу своєї країни.

У лекційному курсі важливе значення має постановка мети і завдань, спрямованих на школу. Слід наводити приклади використання на уроках

статистичних матеріалів, таблиць, схем, графіків, цитат, літературних уривків, що стосуються природи, господарства окремих економічних районів, областей, із вказівкою використаних джерел і сторінок.

У підготовці майбутнього вчителя географії дуже важливі лабораторно-практичні заняття, за допомогою яких відпрацьовуються прийоми і вимоги теоретичної і практичної підготовки студентів, уміння і навички, необхідні в майбутній учительській роботі.

Лабораторно-практичні заняття, зазвичай, мають елемент дослідження. На основі наукової логіки майбутній учитель відкриває для себе економіко-географічні явища, закономірності, їх суть. У процесі подальшої роботи засвоюються нові категорії, завдання ускладнюються: від характеристики одиноких економіко-географічних явищ до їх системи. Це викликає зацікавленість предметом, забезпечує творчий пошук на заняттях.

До кожної теми лабораторно-практичних занять складається методична розробка з обов'язковою вказівкою мети, необхідного обладнання і літератури, за якою студенти готуються до відповідей на запропоновані запитання. Окрім питань, що потребують підготовки завчасно, сформульовані конкретні завдання з поясненням їх виконання. У міру завершення роботи завдання аналізуються індивідуально з наступним колективним обговоренням, а висновки записуються в робочі зошити. Усе це потребує самостійності та аналітичного мислення. Разом з тим, у розробках даються питання для позааудиторної роботи, що потребують знань економічних карт, наприклад, номенклатура родовищ корисних копалин, промислових підприємств певної галузі тощо. Ця робота перевіряється або на лабораторно-практичних заняттях, або в години, відведені для щотижневих консультацій.

На лабораторно-практичних заняттях достатньо повно використовується шкільний підручник з економічної географії і комплекти контурних карт. Це дає можливість майбутньому вчителю завчасно ознайомитися з матеріалом шкільної програми та різними прийомами його використання.

Починаючи вивчення економічної і соціальної географії (ЕСГ), студентам потрібно роз'яснити, що державна політика регіонального розвитку – це цілісна сукупність заходів, спрямованих на стимулювання ефективності соціально – економічного розвитку регіонів, раціональне використання їх ресурсних потенціалів та пріоритетів, забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення, удосконалення територіальної організації суспільства.

Об'єктами політики регіонального розвитку є територіальні утворення, які слід розглядати як системи певного підпорядкування, в межах яких здійснюється державне управління та місцеве самоврядування. Її суб'єктами виступають центральні, регіональні та місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які,

виходячи зі своєї компетенції, вирішують питання, пов'язані з соціально-економічним розвитком регіонів.

Основна мета сучасної державної політики регіонального розвитку в Україні полягає у збереженні та зміцненні політичної стабільності, територіальної цілісності, соціальної та економічної єдності української держави на основі раціонального територіального поділу праці, поєднання інтересів різних регіональних спільнот із загальнодержавними інтересами, створення відносно однакових можливостей для плідної життєдіяльності населення в усіх регіонах України.

Після вивчення даного курсу студенти повинні знати: місце ЕСГ в системі наук; структуру ЕСГ; прикладні та фундаментальні напрями досліджень ЕСГ; основні етапи розвитку та становлення ЕСГ; форми суспільної організації виробництва; економіко-географічні зв'язки; закономірності і принципи розміщення продуктивних сил; природні і суспільно-географічні фактори і їх вплив на розміщення галузей промисловості; види і типи економіко-географічного районування; фактори і принципи ЕСГ районування; показники і структурні елементи економіко-географічних районів; методи досліджень ЕСГ (системно-структурний підхід, статистичний і картографічний метод, метод математичного моделювання, класифікації і типології явищ); джерела статистичної інформації; основні статистичні показники галузей господарства, населення та розселення, природокористування; нові напрями та перспективи розвитку [6; 7].

По закінченні даного курсу студенти повинні вміти [8, с. 58–61]: давати аналіз ЕГП країни (району); оцінювати транспортно-географічне положення міських поселень за допомогою методу бальних оцінок; складати схему ЕП; оцінювати схему впливу природних і суспільно-географічних факторів на розміщення галузей промисловості; розраховувати ступінь концентрації і спеціалізації галузей виробництва; складати схему міжкомпонентних економіко-географічних зв'язків; визначати галузь спеціалізації економічного району; розраховувати рівень економічного розвитку району; аналізувати галузеву структуру господарства регіону; визначати тип структури господарства країни; виділяти на конкретних матеріалах елементи територіальної структури виробництва; розраховувати відносні статистичні показники; складати статистичні таблиці; розраховувати показники: середнє арифметичне, моду, медіану, середнє лінійне та середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації; розраховувати коефіцієнти парної та рангової кореляції; складати галузеві та загальноекономічні карти.

Починаючи вивчення економічної і соціальної географії світу, обов'язково потрібно вказати студентам нові напрями розвитку науки: політична географія, геополітика, економічна географія Світового океану та ін. і шляхи підвищення наукового рівня навчальної географії.

Розглядаючи основні етапи формування політичної карти світу, потрібно звернути увагу на основні зміни, що відбулися на політичній карті світу в результаті 1-ої та 2-ої світових війн, національно-визвольного руху, розпаду соціалістичної системи, пояснити сучасні тенденції міжнародних політичних відносин, указати, що посилення різноманітності й соціально-політичної строкатості сучасного світу, як і багатоваріантності його розвитку, ускладнює можливість політичного регулювання процесів, що відбуваються на міжнародній арені, і водночас робить таке регулювання конче потрібним, щоб ця різноманітність не призвела до загострення міжнародних конфліктів, зростання міжнародної напруженості, що в умовах посилення взаємозалежності світу становить велику небезпеку, оскільки може спричинити загальну катастрофу. Отже, йдеться про необхідність проведення такої політики у сфері міжнародних відносин, яка б звела нанівець можливість такої перспективи.

Студенти мають усвідомити, що зовнішня політика – це загальний курс держави в міжнародних справах, покликаний регулювати відносини певної держави з іншими державами і народами відповідно до її принципів і цілей. Одне з головних завдань зовнішньої політики полягає в тому, щоб створити сприятливі міжнародні умови для реалізації внутрішньої політики. Тому остання залишається визначальною щодо зовнішньої політики. Однак у наш час стає все більш важливою зворотна залежність внутрішнього розвитку країни від стану справ на міжнародній арені, від впливу і, насамперед, економічного, ззовні. Студенти вивчають типологію країн світу, форми правління та адміністративно-територіального устрою країн світу.

На сучасному етапі відбувається процес глобалізації – загальноцивілізаційний процес, який справляє величезний вплив на політичну та інші сфери людського буття, процес виникнення спільних для світового товариства проблем – економічних, політичних, воєнних, екологічних та ін., процес, що породжується поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів. Усе це впливає на перебудову і формування сучасних міжнародних відносин [8, с. 93–95].

Студенти мають знати, що глобалізація – це могутня і в цілому позитивна сила. Вона допомагає країнам отримувати вигоду від розширення міжнародної торгівлі, сприяє швидкому взаємовигідному поширенню технологій, а також дає можливість зменшити насилля у країнах та кількість конфліктів. Однак глобалізація вимагає міжнародного управління і законів, вона не може функціонувати за відсутності міжнародного права та міжнародних інститутів, не може бути грою багатих проти бідних. Студенти повинні усвідомити сутність глобальних проблем людства, найважливіші проблеми сучасності: відвернення світового ядерного конфлікту і припинення гонки озброєнь; енерго-сировинна; освоєння ресурсів Світового океану; продовольча; охорони

навколишнього середовища; демографічна; подолання відсталості країн, що розвиваються; ліквідація небезпечних хвороб, тероризму і можливі шляхи розв'язання цих проблем.

Після вивчення даного курсу студенти повинні знати [8, с. 66–74]: основні етапи формування політичної карти світу; головні закономірності розміщення мінеральних, земельних водних і лісових ресурсів світу, нові тенденції в ресурсоспоживанні світу; особливості природного і механічного руху населення світу, його вікову і статеву структуру, основні народи, раси, особливості процесів урбанізації в різних регіонах; особливості та фактори розвитку світового господарства як єдиного цілого, що складається із взаємопов'язаних частин і має певні закономірності; характеристику галузей промисловості й сільського господарства в загальносвітовому і регіональному розрізах (основні тенденції та закономірності розвитку, зміни в галузі і територіальній структурі під впливом НТР, ресурсна база – обсяги запасів, географія найбільших родовищ, міжнародна торгівля продукцією галузі); форми міжнародних економічних зв'язків.

По закінченні цього курсу студенти повинні: уміти давати визначення основних понять та категорій; знати політичну карту світу: місцезнаходження країн і їх столиць, країн-сусідів; уміти аналізувати геополітичне положення окремих країн та регіонів світу; знати і уміти показати на карті найбільші центри провідних галузей світового господарства й основні райони, де зосереджено те чи інше виробництво, визначати фактори розміщення основних промислових регіонів; уміти показати на карті основні родовища корисних копалин, визначати забезпеченість окремих регіонів та країн різними видами природних ресурсів; уміти аналізувати демографічну ситуацію в окремих країнах та регіонах світу, робити демографічний прогноз, складати демографічну програму; уміти аналізувати статистичний матеріал, робити висновки, бачити тенденції та закономірності розвитку того чи іншого економіко-географічного процесу; робити розрахунки деяких статистичних показників (абсолютного приросту, темпів росту, приросту, зростання та ін.) і уміти почерпнути з них максимум інформації; будувати графічні моделі (колові, стовпчикові діаграми, графіки, картограми, картодіаграми) та аналізувати їх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Криловець М. Г. Проблеми економічної підготовки майбутніх учителів / М. Г. Криловець // Молодь і ринок. – 2006. – № 7 (22). – С. 28–30.
2. Топузов М. С. Реализация проблемного подхода в процессе изучения экономической и социальной географии / М. С. Топузов // География в школе. – 1988. – № 6. – С. 44–46.

3. Шувалов В. Е. Социально-экономическая география и университетское экономико-географическое образование: традиции и новации / В. Е. Шувалов // География в школе. – 2005. – № 7. – С. 32–38.
4. Вернидуб Р. М. Організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі: навч. посібник / Вернидуб Р. М. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 110 с.
5. Організація навчального процесу у навчальних закладах / упоряд. О. В. Ситешенко. – К.: Задруга, 2004. – 338 с.
6. Гайсин И. Т. О формировании экономического мышления студентов в курсах экономической и социальной географии / И. Т. Гайсин // География в школе. – 2003. – № 8. – С. 68–72.
7. Єфименко В. І. До питання вдосконалення економічної та соціальної географії у вищому педагогічному навчальному закладі / В. І. Єфименко, Т. І. Слоньова // Географічна наука та освіта в Україні: зб. наук. праць. – К., 2000. – С. 55.
8. Збірник навчальних програм дисциплін географічного циклу для спеціальностей «Географія та біологія» і «Географія та основи економіки». – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ імені Миколи Гоголя, 2000. – 98 с.